

Vilho Heinämies

SEITSEMÄN MINUUTTIA MERELLÄ

Kuvaus panssarilaiva Ilmarisen tuhosta

Vilho Heinämies

Seitsemän minuuttia merellä

Kuvaus panssarilaiva Ilmarisen
tuhosta

SAGA Egmont

Seitsemän minuuttia merellä - Kuvaus panssarilaiva Ilmarisen tuhosta

Cover image: SA-kuva

Copyright © 2025 SAGA Egmont

All rights reserved

ISBN: 9788727242712

1st POD edition

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without the prior written permission of the publisher, nor, be otherwise circulated in any form of binding or cover other than in which it is published and without a similar condition being imposed on the subsequent purchaser.

www.sagaegmont.com

Saga is a subsidiary of Egmont. Egmont is Denmark's largest media company and fully owned by the Egmont Foundation, which donates almost 13,4 million euros annually to children in difficult circumstances.

Vognmagergade 11 2, 1120 Copenhagen

LUKIJALLE.

Kaikilla maailman merillä on suursodan kestäessä tuhottu tykein, torpeedoin, miinoin sekä lento- ja syvyyspommein tuhansia laivoja, jättiläismäisistä taisteluja kuljetuslaivoista pieniin torpedoja tiedusteluveneisiin asti. Samalla on niiden miehistö, joka raskaimmissa yksiköissä on monituhatlukuinen, useimmissa tapauksissa suurimmaksi osaksi saanut kylmässä meressä viimeisen leposijansa. Ja sivistynyt maailma, jossa ihmiselämälle annettavaa arvoa pidetään kulttuurin mittapuuna, toteaa vain niin ja niin monta tonnia upotetun, niin ja niin monta vihollista tuhotun, tai – milloin on kysymyksessä oma menetys – niin ja niin monen saaneen sankarikuoleman. Vihollisia tai sankareita kaatuu. Mutta ihminen unohdetaan.

Suomenkin pieni laivasto joutui sodassa kärsimään tappioita. – Raskain menetyksemme merellä oli syyskuun 13. päivänä 1941 Itämerellä tapahtunut panssarilaiva Ilmarisen tuho. Suurvallan merisodan mittapuuta käyttäen se tietysti oli vähäinen tappio: va-

jaan neljäntuhannen tonnin laiva, jossa miehistöä oli nelisensataa. Mutta meidän oloissamme tämä vähäisen laivastomme ylvään lipulaivan tuho oli syvästi tuntuva menetys. Sen miehistön suurimman osan samalla tapahtunut kaatuminen oli järkyttävä sanoma, joka kulovalkean tavoin levisi miehestä mieheen, vaikka tapauksesta ei sotilaallisista syistä katsottukaan voitavan julkaista virallista tiedoitusta.

Tämän kirjan tarkoituksena on antaa lukijalle vähäinen aavistus siitä, mitä kaikkea tuollaisen meren murhenäytelmän yhteydessä saattaa tapahtua, miten monista ja monenlaisista ihmiskohtaloista niissä on kysymys. Tässä esitetty kuva jää pakostakin kalpeaksi, sillä perustuuhan se vain muutamien harvojen pelastuneitten kuvauksiin järkyttävimpien tapausten todistajain ikuisesti vaiettua. Mutta lukija saanee tästä kirjasta kuitenkin kelvollisen kiitoradan, josta hänen mielikuvituksensa voi nousta lentoon ja nähdä laajemmasta näkökulmasta merisodan kauhut kaikessa järkyttävyydessään. Ja jos hän sitten vertaa noita Ilmarisen neljäätuhatta tonnia koko sodan aikana upotettuun tonnimäärään, voi hän saada jonkinlaisen kuvan siitä, millaisia uhreja sota yksin merellä on vaatinut, miten mittaamaton on sotivan maailman ihmisille tuottamien kärsimysten määrä, millaiseen onnettomuuteen sota on koko tämän miespolven ihmiskunnan syössyt.

Esitän kiitokseni kaikille niille Ilmarisen ja toisen varmistuslaivueen aseveljille, joiden kertomukset ovat tehneet tämän teoksen kirjoittamisen mahdolliseksi. Valitettavasti en ole voinut tavata kaikkia niitä pelastuneita, joiden kertomukset voisivat valaista Ilmarisen tarinan viimeistä vaihetta.

Hattulassa, Ilmarisen tuhon vuosipäivänä 1942.

Tekijä.

LÄHTÖ

1.

– Oikeassa oli Samuel Johnson väittäessään, että ihminen, jolla on mahdollisuus päästä tavalliseen vankilaan, ei lähde laivaan. Ero vankilan ja laivan välillä on siinä, että laiva voi upotakin.

– No ei ainakaan meidän panssaripurkeillamme tunnu tässä sodassa olevan siihen suuria mahdollisuuksia. Meidäthän on jo kokonaan unohdettu.

– Johnson väittää lisäksi, että vankiloissa on parempi ruoka.

– Ainakin tästä purtavasta päätellen. Vangit tuskin suostuisivat syömään kiviä leivän asemesta.

– Ja vielä on vankiloissa Johnsonin mukaan yleensä parempaa seuraa.

– Totta on, että täällä seura paranisi aika lailla, jos sinä saisit siirron maihin.

Panssarilaiva Väinämöisen oikea vahti oli juuri vapautunut torjuntavahdista ja siihen kuuluvat upseerit istuivat nyt upseerimessissä juomassa aamuteetään kivikovien maissikeksien kera, joita oli talvisodan aikana saatu Englannista.

Panssarilaivojen ensimmäisenä tehtävänä sodan jälkeen puhjettua oli ollut Ahvenanmaan miehityksen turvaaminen. Sen tapahduttua niiden oli ollut suojattava saaristoa Hangon länsipuolella. Useampaankin otteeseen laivojen päälliköt olivat puhutelluissaan korostaneet sitä seikkaa, että panssarilaiva voi sodassa suorittaa tehtävänsä pelkällä olemassaolollaan, mahdollisesti ampumatta ainoatakaan laukausta. Vihollisen oli otettava nämä laivat huomioon ja laadittava suunnitelmansa sen mukaisesti. Sitä paitsi panssarilaivat Väinämöinen ja Ilmarinen olivat lähinnä liikkuvia merilinnoituksia, joiden tulivoima oli suuri, mutta joiden nopeus ei ollut riittävä avomeritaisteluun. Kaiken tuon tiesi jokainen panssarilaivoilla palveleva mies. Muutamia kertoja oli käyty pommittamassa Hankoa ja aikaisemmin panssarilaivat olivat joutuneet lentohyökkäysten kohteiksi. Silloin oli niiden kannella eletty jännittäviä tuokioita. Satakiloiset pommit räiskähtelivät vedessä laivojen molemmilla puolilla, ilmatorjunnan tuli oli vimmattua ja varsinkin Ilmarisella saatiin kokea, mitä raskaan pommin putoaminen muutaman metrin päähän laivasta vaikuttaa. Mutta sitten oli taas pitkiä väliaikoja, joina ei tapahtunut mitään. Sodan riehuessaa muualla panssarilaivoilla oli tyydyttävä levittelemään leveällä pensselillä maalia laivan kylkien ja kansien suojaväriksi.

Joka ilta ilmoitustaululle ilmestyvä uusi laivakäsky kyllä piti huolen siitä, että koulutustyötä oli seuraavaksi päiväksi riittämiin. Pidettiin purjehdusharjoituksia, ampumarjoituksia kiinteään ja liikkuvaan maaliin, kronografiammuntoja, jalkaväkikoulutusta, maihinnousuharjoituksia, viestikoulutusta, voimistelua, liikuntaharjoituksia. Lisäksi oli yötä päivää oltava torjuntavahdissa. Milloin hyvänsä saattoi lentokone ilmestyä lähettyville, torpedoveneyökkäyksetkin olivat mahdollisia ja ulkosaaristossa oltaessa

silloin tällöin kallioihin ajautuneiden miinojen kumeat räjähtelyt muistuttivat miinavaarankin olemassaolosta.

Väinämöisen upseerimessissä oli pääharrastuksena shakkipeli, sillä kun miehistön ei sallittu käsitellä pelikortteja, ei upseerienkaan korttipeli ollut suotavaa. Ilmarisella oli tässä suhteessa vallalla hiukan vapaampi komento, kuten elämä muutenkin oli Ilmarisen messissä vapaampaa, jollakin tavoin välittömämpää, tuttavallisemmin toverillista ja vähemmän jäykkiä muodollisuuksia noudattavaa. Aikaisemmin siellä harrastettiin pistooliammuntaakin sisäputkea käyttäen, mutta tämä leikki vaihdettiin kuitenkin vähemmän vaaralliseen tikkapeliin, pienten piikkikärkisten nuolten heittoon, jossa monet upseerit saavuttivat hämmästyttävän taitavuuden. Mutta Väinämöisellä tyydyttiin vain shakkiin ja järjestettiin joka kuukausi suuret turnaukset. Niihin oli kaikkien osallistuttava ja joka mies joutui pelaamaan turnauksessa ottelun jokaista muuta laivan upseeria vastaan. Välillä pidettiin aamuin, päivin ja illoin lukemattomia harjoitusotteluja ja siten saavutettiin niin korkea yleistaso, että varmasti olisi hyvin toiveikkaina antauduttu simultaanipeliin jotakin Capablancaa, Alchinia tai Euwea vastaan.

Sekä messissä että hyteissä lueskeltiin ahkerasti, vaikka luetavasta pyrkikin alinomaa olemaan puutetta. Varjelkoon sitä loimalta palaavaa, jolla ei ollut mukanaan kaikkia mahdollisia tuoreimpia lehtiä! Sanomalehdet olivat mitä halutuinta tavaraa sekä upseeriston että miehistön puolella, vaikka ne eivät uutta sisältäneetkään sen lisäksi, mitä eri radioasemien kautta jo oli kuultu. Romaaneja oli laivoilla vähän, mutta jokainen kirja kiersi kädestä käteen, ja kun joku toi laivalle uuden teoksen, oli sillä heti lukuvuorotilauksia pitkä lista.

Tietysti ei myöskään lyöty laimin kartuttaa oman ammattialan

tietoja ja sitä paitsi saattoi lukuharrastus ulottua niinkin ihmeellisille aloille kuin buddhalaisuuden salaisuuksien penkomiseen ja Johnson-tutkimukseen. Ja tästä johtui, että keskustelu messissä joskus saattoi koskea sellaisiakin aiheita kuin siamilaisia teorioja seitsemästä tiestä nirvanaan, Nathan Söderblomin suhtautumista buddhalaisuuteen tai sitten Boswellin tapaa kuvata tohtori Johnsonin ajatuksia ja elämänvaiheita.

2.

– Hei! Lähde jänisjahtiin, sanoi kapteeniluutnantti Leitola, joka ollessani aamukävelyllä Väinämöisen leveällä kannella ilmestyi haulikko olalla näkyviin vahtiupseerin eteiseen johtavasta ovesta.

– Tuolla Näverholmissa aivan vilisee jäniksiä.

– No, en minä nyt taida tällä kertaa lähteä.

– Tule pois, saalis on jo kuin pussissa. Kadetti Nysten tulee mukaan pitämään pientä jalkaväkiharjoitusta. Kun hän miehi-
neen etenee saaren toisesta päästä ketjussa, saat tärskäytellä edellä tulevia jäniksiä minkä kerkiät.

– Jääköön nyt kuitenkin minun osaltani toiseen kertaan. Kel-
lostani on irtautunut jousi. Aion heti aamiaisen jälkeen lähteä
Ilmariselle. Siellä on kuulemma kelloseppä.

– No, ole tulematta! Mutta varmasti harmittelet, kun näet saa-
liini.

Jalkaväkiharjoituksiin määrätty ryhmä oli tällä välin kokoon-
tunut kannelle ja sijoittui nyt kadetti Nystenin johtamana bar-
kassiin, johon myöskin kapteeniluutnantti Leitola katosi reelingin

läpi. Barkassi ohjasi kulkunsa suoraan Näverholmia kohden ja minä jatkoin aamukävelyäni.

Kävelyn käytettävissä oleva ala ei ollut suuren suuri. Tuosta upseerikeittiön oven tienoilta oli takimmaisen tornin suoraa perään päin suunnattujen putkien suun kohdalle matkaa kolmekymmentäkahdeksan askelta. Jos tahtoi tehdä vaikkapa vain kolmen kilometrin aamulengin, oli tuo väli käveltävä yli sataan kertaan.

Attu, missä nyt majailtiin, oli tällä kertaa ollut panssarilaivojen »kalahulluille» pettymys. Laivojen ollessa heinäkuussa Paraisten Atun vesillä oli hauen syönti ollut parhaimmillaan, ja monikiloisia vonkaleita oli saatu miltei mielinmäärin. Kun sitten oli monet viikot oltu muilla Turun ja Ahvenanmaan saariston vesillä, pääasiassa Nauvossa ja Korppoossa, oli kalaa kyllä saatu runsaasti, mutta kooltaan eivät hauet olleet vetäneet vertoja attulaisille veljilleen, joita oli haikein mielin muisteltu, kunnes eräänä yönä laivan keula taasen oli käännetty Paraisiin päin. Tuskin oli maltettu odottaa ankkurin heittoa, kun jo kiiruhdettiin kalaan. Mutta tulos oli laiha ja heikkeni päivä päivältä. Ei tarttunut hauki kapteeniluutnantti Huhdan uistimeen, eivät käyneet ahvenet kapteeniluutnantti Virkin verkkoihin eivätkä sotilasmestarit saaneet pitkälläsiimallaan edes turskia. Sisukkaasti yritettiin, mutta vihdoin jo pahinkin »kalahullu», Väinämöisen yli-insinööri, komentajakapteeni Töyry heitti toivon ja tyytyi muiden lailla vapaa-aikoiinaan maleksimaan upseerimessissä tai kannella. Kun kala, joka kesän mittaan oli muodostanut tervetulleen lisän upseerimessin ruokavalioon, näin oli jäänyt pöydästä pois, ei ollut ihme, että metsästyskauden alettua yhä useampien silmät vilkuilivat lähisaarien kellastuviin metsiin, missä tiedettiin olevan niukasti lintuja, mutta sitä runsaammin jäniksiä. Ystävällisiltä tilanhoitajilta oli

saatu metsästyslupa ja pari onnistunutta jahtia olikin jo järjestetty. Mutta Väinämöisen ensimmäinen upseeri ei ollut näistä metsästyksistä hyvillään. Hän selitti, ettei tuollainen jäniksen ajo ilman kuulakkaana syysaamuna metsämiehen korvassa ihanana musiikkina raikuvaa koiran haukuntaa ollut kelpo eränkävijän arvoista puuhaa. Siinä hän epäilemättä olikin oikeassa, mutta ne, jotka mielellään olisivat nähneet pöydässä vaihteeksi jäniksenpaistin, eivät voineet olla toteamatta, ettei »försti», ensimmäinen upseeri, voinut sietää jäniksenlihaa. – Nyt oli kapteeniluutnantti Leitola kuitenkin taas metsästysmatkalla ja epäilemättä me saisimme lähipäivinä jälleen nähdä jäniksenpaistin höyryävän upseerimessin pitkässä pöydässä.

Barkassi lähestyi jo Näverholmin rantaa, kun Ilmariseen si-
joitetusta rannikkolaivaston esikunnasta tuli lähtökäsky. Kello lä-
hestyi kymmentä ja lähdön oli määrä tapahtua kello 10.15. Pans-
sarilaivoilla on 20 minuutin lähtövalmius.

Aivan viime hetkessä saatiin barkassille annetuksi vilkulla tuo-
tuttu morsemerkki, joka merkitsee »kaikki laivaan». Barkassi
kääntyi ympäri ja ohjasi parasta vauhtiaan kohti laivaa. Mutta
Ilmarisen miehet eivät enää ennättäneet lähteä korjaamaan verk-
kojaan merestä; ne oli jätettävä.

3.

Lähtökäsky muuttaa silmänräpäyksessä elämän laivalla. Yli-insinööri rientää päätauluhuoneeseen, konedivisionan miehet saavat pitää kiirettä, jotta dieselit olisivat ajoissa käynnissä, komentosilta, komentotorni ja viestisilta miehitetään täyteen määrään.

Väinämöisen kannella on vilkasta. Veneet on kiskottava kannelle, portaat poistettava, ankkuripeli käynnistettävä, »koukku» nostettava ja voimakkaalla vesisuihkulla puhdistettava savesta ja pohjamudasta. Vanha kansimestari Parkki häärii joka puolella. Milloin hän on keulassa, milloin perässä, laivan oikealla tai vasemmalla puolella. Koskaan ei mikään tapahdu hänen mielensä mukaisesti, ja siksi hän noituu itseksensä käskyjen kajahdellessa äreinä kuin karhun mörähdykset. Se kuuluu asiaan. Luulevat muuten, vietävät, olevansa jo täysiä mestareita! Ja millä ne sitten saisi enää tottelemaan! On sitä paitsi pidettävä huolta siitä, että Väinämöinen on yhtä nopeasti lähtövalmis kuin Ilmarinenkin. Kyllä siitä muuten taas saisi jonkin ivallisen huomautuksen kuulla Schütteniltä, Ilmarisen kansimestarilta, tuolta Parkin van-

Miina räjähtää, Ilmarinen uppoaa, 271 menettää henkensä.

Panssarilaiva Ilmarinen osallistui syyskuussa 1941 operaatio Nordwindiin, jonka tarkoitus oli hämätä puna-armeijaa. Neljäntoista muun aluksen mukana purjehtivan Ilmarisen paravaaniin tarttui miina, ja valtava räjähdys johti laivan kallistumiseen ja kaatumiseen. Seitsemän minuutin kuluttua räjähdyksestä Ilmarinen upposi vieden mukanaan 271 miehistön jäsentä.

Toimittaja Vilho Heinämies toimi uppoamisen aikaan sotakirjeenvaihtajana Väinämöisellä, toisella operaatioon osallistuneella panssarilaivalla. Synkän ja järkyttävän yön jälkeen hän alkoi haastatella selviytyneitä ja kirjoittaa muistiin, mitä Ilmarisen uppoamisen aikana tapahtui.

Seitsemän minuuttia merellä kertoo tositarinan suomalaisen panssarilaivan viimeisistä hetkistä.

Vilho Heinämies (1900–1953) oli suomalainen toimittaja ja kirjailija. Hän kirjoitti tietokirjallisuutta, matkakertomuksia ja elokuvakäsikirjoituksia ja toimi sodassa sotakirjeenvaihtajana. Heinämies oli panssarilaiva Ilmarisen uppoamisen silminnäkijä.